

Київський університет імені Бориса Грінченка

ДУБ ВІРА ГРИГОРІВНА

УДК 159.923:316.752.3

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ
ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.07 — педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Віра

Київ — 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Галян Ігор Михайлович,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Радчук Галина Кіндратівна,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри практичної психології;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Пенькова Олена Іванівна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
провідний науковий співробітник лабораторії
психології особистості імені П.Р. Чамати.

Захист відбудеться «21» квітня 2015 р. о 12.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.04 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розісланий «21» березня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Подшивайлова

Київський університет імені Бориса Грінченка

ДУБ ВІРА ГРИГОРІВНА

УДК 159.923:316.752.3

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-
СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Галян Ігор Михайлович,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Радчук Галина Кіндратівна,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри практичної психології;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Пенькова Олена Іванівна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
провідний науковий співробітник лабораторії
психології особистості імені П.Р. Чамати.

Захист відбудеться «21» квітня 2015 р. о 12 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.04 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розісланий «21» березня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Подшивайлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження проблематики становлення ціннісно-сислової сфери особистості викликає значний інтерес як у теоретичному так і в практичному аспекті. Особливо актуальною вона є в переломні періоди історії, коли відбувається докорінна трансформація усіх засад суспільного буття. Це справедливо і для українського суспільства, яке переживає сьогодні складний і відповідальний етап своєї історії.

Проблема становлення ціннісно-сислової сфери особистості є однією з ключових у психології. Ціннісно-сислові та мотиваційні аспекти професіоналізації фахівців висвітлено у працях З.С. Карпенко, Ж.П. Вірної, Н.І. Пов'якель, Г.К. Радчук, Н.В. Чепелевої та ін. Екзистенційно-гуманістичні студії смисложиттєвої проблематики особистості проводили Р. Мей, В.П. Москалець, П. Тілліх, В. Франкл, І. Ялом, Х.М. Дмитерко-Карабин. Положення гуманістичної психології про сутність особистості, актуалізацію особистісного потенціалу висвітлені у працях К. Роджерса, А. Маслоу. Вивченням теоретичних засад психологічної готовності до професійної діяльності, а також її мотиваційного аспекту займалися Г.О. Балл, М.І. Дяченко, Л.А. Кандибович, В.О. Моляко, І.Д. Пасічник, Н.А. Побірченко та ін.

Становлення ціннісно-сислової сфери конкретного суб'єкта тісно пов'язане із його професіогенезом. Свідченням цього є дослідження Г.К. Радчук аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти, О.П. Сергеєнкової – проблеми формування професійної індивідуальності майбутніх учителів, О.М. Лозової – сислової сфери та образу професіонала, В.Р. Міляєвої – фахової компетентності та компетентності саморозвитку, В.І. Юрченка – «Я-концепції» майбутнього вчителя, Л.І. Подшивайлової – особистісного самовизначення студентів в умовах навчального процесу тощо. В останні роки інтерес до процесу професіоналізації на етапі навчання зріс у зв'язку зі зміною стратегій, моделей, змісту технологій навчання, орієнтованих на реалізацію гуманістичної парадигми, тому найбільша увага повинна приділятися ціннісно-мотиваційному стрижню особистості, базовими складовими якого є сислові утворення.

Становлення системи цінностей відбувається в процесі діяльнісно-опосередкованого засвоєння суб'єктом культурно-історичного досвіду і зумовлюється його внутрішньосистемними перетвореннями. Зміни в системі ціннісних орієнтацій, на думку О.Б. Фанталової, проявляються в динаміці її внутрішніх суперечностей, усвідомлення і розв'язання яких розкриває напрямки самоактуалізації особистості.

Особистість, володіючи системними якостями, найоптимальніше розвивається в сензитивні періоди, тобто періоди особливої чутливості до впливів. Таким сензитивним періодом розвитку особистості як у процесі професійного, особистісного та життєвого самовизначення, так і у формуванні найстійкіших складових ціннісно-сислової сфери є юнацький вік. Цей вік, на думку А.О. Волочкова, є своєрідною точкою біфуркації у розвитку індивідуальної системи цінностей, у розв'язанні проблем ідентичності, в пошуках сенсу життя. Під час навчання у вищому навчальному закладі відбувається реальне становлення особистості, професійне та особистісне самовизначення. Тому, становлення

системи цінностей у майбутніх педагогів, які за різними віковими періодизаціями знаходяться у діапазоні юнацького віку, варто розглядати у контексті особистісного розвитку юнаків.

Але далеко не всі аспекти становлення ціннісно-сислової сфери особистості у період здобуття вищої освіти вивчено належним чином. Зокрема, недостатньо вивченим є становлення системи цінностей у площині особистісного саморозвитку, який розуміється як процес прогресуючих, зовнішньо і внутрішньо зумовлених самозмін особистості, де особистісні самозміни є лише диференціацією, ускладненням, удосконаленням наявних структур особистості як психологічної системи. Практично відсутні дослідження становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів, особливістю якого є перехід до іншого середовища, що може спричинити неузгодженість в системі цінностей та породжувати у ній внутрішньо-особистісний конфлікт.

Актуальність, недостатня розробленість та перспективність цієї проблеми з позиції вивчення змістової наповненості ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Психологічні особливості становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Психологічні особливості формування цінностей молоді у контексті трансформаційних суспільних процесів» (протокол вченої ради університету №1 від 26 січня 2011р.). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол №15 від 16 грудня 2010 року) та узгоджено в бюро міжвідомчої Ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №3 від 29 березня 2011року).

Мета дослідження полягає у розкритті психологічних особливостей, що визначають зміст і структуру ціннісно-сислових характеристик майбутніх педагогів.

Для досягнення поставленої мети визначено **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми ціннісно-сислової сфери особистості та її становлення у процесі підготовки до професійної діяльності.
2. Виокремити психологічні особливості становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності.
3. Емпірично дослідити динаміку змісту і структури ціннісно-сислової сфери та визначити рівень узгодженості її компонентів (цінностей) у студентів під час здобуття ними вищої педагогічної освіти в умовах зміни соціокультурного середовища.
4. Розкрити динаміку взаємозв'язку змісту ціннісно-сислової сфери та навчальної і професійної мотивації майбутніх педагогів під час здобуття ними вищої педагогічної освіти.

5. Дослідити можливість цілеспрямованого впливу на процес становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів під час їх навчання у вищому навчальному закладі.

Об'єктом дослідження є ціннісно-сміслова сфера особистості майбутніх педагогів.

Предмет дослідження – психологічні особливості становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів у процесі здобуття вищої педагогічної освіти.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження склали: концепція особистості як суб'єкта власної життєтворчості (К.О. Абульханова-Славська, М.Й. Боришевський, М.Р. Гінзбург, С.Л. Рубінштейн, С.Д.Максименко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.); загально-психологічні та соціально-психологічні ідеї про структуру і розвиток ціннісно-сміслової (О.О. Бодальов, Б.С. Братусь, З.С. Карпенко, О.М. Леонт'єв, Д.О. Леонт'єв, Г.К.Радчук та ін.) та мотиваційної сфери особистості (Г.О. Балл, О.П. Сергеєнкова, В.О. Моляко, І.Д. Пасічник, Н.А. Побірченко, М.Л. Смульсон); культурно-історична теорія Л.С. Виготського (принцип культурного опосередкування психіки, поведінки, свідомості); психологічні концепції про вплив соціального середовища на становлення і розвиток особистості (Б.Г. Анан'єв, В.Г. Бочарова, Л.П. Буєва, Л.С. Виготський, Л.І. Божович, І.С.Кон, С.Л. Рубінштейн та ін.); системний підхід, який розглядає психологічні процеси та явища у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості (Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, О.Г. Балл, В.С. Мерлін та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс методів наукового дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, індукція, абстрагування, узагальнення, систематизація, логіко-теоретичне моделювання) – для визначення теоретико-методологічних основ вивчення проблеми психологічних особливостей становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності; *емпіричні* (психолого-педагогічний експеримент, спостереження, бесіди, тестування) – для визначення змісту і структури ціннісно-сміслової сфери та рівня узгодженості її компонентів (цінностей) у студентів, мотивації навчальної та професійної діяльності, а також для визначення адаптації особистості до нового соціокультурного середовища; *методи математично-статистичного аналізу:* методи математичного моделювання (факторний аналіз), методи описової статистики, статистичного аналізу та перетворення даних із застосуванням пакету прикладних програм SPSS 17.0: for Windows для визначення структури змінних ціннісно-сміслової сфери як сукупності факторів, для виявлення кореляційних зв'язків між досліджуваними характеристиками.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. На констатувальному етапі упродовж двох років (2010-2011 рр.) у дослідженні брали участь студенти 1-х курсів різних форм навчання факультету початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в кількості 240 осіб. На формувальному етапі дослідження, що носив лонгітюдний характер (2011-2013 рр.), були задіяні 65 студентів. Вибірка

гомогенна за складом (100% вибірки складають особи жіночої статі), оскільки кількість студентів-чоловіків була недостатньою для виокремлення їх в окрему групу. Вік досліджуваних від 17 до 23 років.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у процесі дослідження *вперше*: приналежність до певного соціокультурного середовища, здатність до адаптації при його зміні, зміст навчальної та професійної мотивації і смисложиттєвих орієнтацій розглядаються в якості особливостей становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів; доведено вплив зміни соціокультурного середовища на структуру і динаміку ціннісно-сислової сфери та ієрархію смисложиттєвих орієнтацій майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності; виявлено, що відмінності у навчальній та професійній мотивації майбутніх педагогів пов'язані з характером суперечливості системи цінностей; на основі системного підходу й теорії етапів професійного становлення розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну модель ціннісно-сислового становлення особистості майбутнього педагога у процесі підготовки до професійної діяльності; *поглиблено та розширено* розуміння процесу становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів, який проходить такі етапи: самовизначення, самовираження та самореалізацію; *подальшого розвитку набули* ідеї ціннісно-сислового становлення особистості як відкритої системи, здатної до самоорганізації та саморозвитку, де система цінностей, займаючи проміжне становище між внутрішніми настановленнями і нормами соціального середовища, між мотиваційною сферою і системою особистісних смислів, забезпечує взаємодію цих елементів на рівні більш загальної системи «людина».

Практичне значення дослідження полягає в тому, що підібрані методики та розроблена програма психологічного супроводу становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів можуть застосовуватися практикуючими психологами у психодіагностичній, консультативній та психокорекційній роботі. Сформульовані висновки можуть використовуватися в роботі вищих навчальних закладів, центрів післядипломної освіти для розробки науково-методичних матеріалів з метою особистісного і професійного розвитку студентів.

Особистий внесок. У спільних з І.М. Галяном публікаціях, автору належить аналіз результатів емпіричного дослідження навчально-професійної мотивації та змісту самоактуалізації майбутніх педагогів; розробка програми психологічного супроводу становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1304 від 12.06. 2014р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1342-33/03 від 02.10. 2014р.), практику роботи викладачів Самбірського педагогічного коледжу імені Івана Филипчак (довідка № 03/211 від 04. 06. 2014р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, практичні результати дослідження представлено на науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Духовність у становленні та розвитку особистості» (Вінниця, 2012р.); «Психологічні аспекти національної безпеки» (Львів, 2012р.); «Психолого-педагогічні умови розвитку

освітнього простору держави» (Львів, 2013р.); «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 2013р., 2014р.); «Актуальные вопросы психологии» (Росія, Краснодар, 2013р.); «Педагог третього тисячоліття: теоретико-методологічний дискурс» (Дрогобич, 2013р.); *всеукраїнських* – «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 2013р.); «Актуальні проблеми практичної психології» (Дрогобич, 2014р.). Основні результати та висновки дослідження обговорювалися на щорічних звітних науково-практичних конференціях, методичних семінарах, засіданнях кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 14 наукових публікаціях, з яких 6 – у наукових фахових виданнях України у галузі психології (з них 2 у співавторстві), 1 – у періодичному фаховому науковому виданні іноземної держави.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (261 найменування, з них – 10 іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 247 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 178 сторінках комп'ютерного набору. Робота містить 36 таблиць і 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічні основи дослідження; вказано методи й експериментальну базу дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення роботи; подано відомості про апробацію і впровадження дослідницьких результатів у практику; подано інформацію про публікації, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі «**Теоретико-методологічний аналіз ціннісно-сміслової сфери особистості як психолого-педагогічної категорії**» охарактеризовано сучасний стан розробки об'єкта та предмета дослідження.

Аналіз теоретико-методологічних основ дослідження ціннісно-сміслової сфери особистості охоплює філософський та психолого-педагогічний аспекти. На рівні онтології цінності розглядалися Сократом, Платоном, Арістотелем у V – IV ст. до н.е. Епоха Відродження на перший план висуває цінності гуманізму та самодостатності людини (Д. Юм, Л. Альберт, Н. Макіавеллі та ін.). Гносеологічний період (кінець XVIII – початок XIX ст.) ставить питання суб'єктивності цінностей людини (Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Спіноза, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Ніцше). Аксиологічний підхід у дослідженні цінностей, започаткований Р. Лотце, представлений у працях розробників «філософії цінностей» В. Віндельбанда та Г. Ріккєрта, натуралістичного психологізму – Р. Перрі, а також прихильників його онтологічного та феноменологічного трактування – М. Шелера, Н. Гартмана.

У психологічній науці немає однозначного трактування категорій «цінності» та «ціннісні орієнтації». З. Фройд розглядав цінності у зв'язку з функціями супер-

его як одного зі структурних компонентів особистості. У наукових поглядах Е. Фромма розуміння цінностей пов'язується з основними орієнтаціями характеру. За словником В. Шапара, цінності є об'єктами, явищами, їхніми властивостями, а також абстрактними ідеями, які втілюють у собі суспільні ідеали й виступають завдяки цьому еталоном належного. Засновник «розуміючої психології» Е. Шпрангер вважав, що ціннісні орієнтації є тією основою особистості, за допомогою якої вона пізнає світ. Найбільшого значення ціннісні орієнтації набули в гуманістичній та екзистенційній психології К. Роджерса (цінності у структурі «самості») та А. Маслоу (цінності у структурі самоактуалізації). Засновник логотерапії В. Франкл розглядає цінності у тісному взаємозв'язку з смисловою сферою особистості.

У радянській та пострадянській психології ціннісні орієнтації розглядаються як регулятори поведінки людини (Ф.Ю. Василюк) та детермінанти системи цінностей (Н.Ф. Наумова, В.Ф. Сержантов), що визначають її ставлення і допомагають усвідомлювати і приймати сенс свого життя (Б.В. Зейгарник). З психологічної точки зору ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості та серцевиною свідомості, що виконує когнітивну, регулятивну (К.М. Дубовська, О.О. Тихомандрицька), мотиваційну (О.І. Донцов, В.О. Ядов) функції. Водночас, вони детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і спрямованість діяльності, надаючи сенсу професійним діям (О.М. Краснорядцева, Т.Д. Шевеленкова), формують способи самоактуалізації.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття згадане питання окреслилося у проблему ціннісно-смислової сфери особистості. Зокрема, у західній психології проблема цінностей зводиться до визначення їх як універсальних смислів, як чітко структурованих систем, як функцій супер-его, як основи для пізнання світу, переконання для досягнення мети. Російський вчений Д.О. Леонтьєв пов'язує цінності з таким особистісним утворенням, як система смислів, виділивши у ній онтологічний, феноменологічний та діяльнісний підходи. Одиницями аналізу онтологічного та феноменологічного підходів виступають життєвий та особистісний смисл, а діяльнісний підхід забезпечується смисловими структурами особистості, що функціонують як механізм внутрішньої регуляції життєдіяльності. Особистісні цінності задають кінцеві орієнтири індивідуальної діяльності, визначають стратегію цілепокладання, а отже, належать до найвищого рівня організації смислової сфери, будучи джерелом смислоутворення.

В Україні проблема ціннісно-смислової сфери є предметом дослідження розробників холістичної концепції аксіологічної психології особистості та дослідників розвитку аксіогенезу особистості в умовах навчання З.С. Карпенко, Г.К. Радчук. Вони розглядають ціннісно-смислову сферу з позиції динамічної системи особистісних смислів, яка відображає ціннісно-смислове ставлення, смислоутворюючий мотив та диспозицію поведінки. Психологічні закономірності становлення і розвитку духовності особистості як детермінанти її ціннісно-смислового розвитку розкриваються у працях М.Й. Боришевського, М.В. Савчина. Взаємозв'язки духовності з українською ментальністю та особливості національного виховання на основі духовних цінностей аналізуються в працях В.П. Москальця. Ціннісно-смислові настанови як чинник особистісного

становлення та їх місце у структурі саморегуляції майбутнього педагога висвітлюються у дослідженнях І.М. Галяна. Цінність як природничо-наукова та гуманітарна методологічна традиція розглядається у раціогуманістичному підході Г.О. Балла.

Особливої ваги проблема ціннісно-сислової сфери набуває у контексті її становлення. Категорія становлення відображає постнекласичне розуміння пізнання, де зближуються гуманітарний і природничо-науковий підходи. Зрозуміти її можна лише тоді, коли розглядати людину як систему, що самоорганізовується та саморозвивається у часі та просторі. Становлення відображає принципи транспективного аналізу, серед яких: темпоральність (детермінація майбутнім); тенденційність (розгляд тенденцій розвитку як потенцій, можливостей, що володіють силою на своє здійснення); системність (урахування детермінації, що йде зверху, від надсистеми, стосовно якої система сама є не більше ніж елементом).

Становлення ціннісно-сислової сфери майбутнього педагога розглядається у взаємозв'язку двох важливих її особливостей: характеристик самої ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця та сутнісних особливостей професії педагога, взаємодія яких забезпечує трансформацію ціннісно-сислової сфери в конкретні ціннісні уявлення. Особливості розвитку ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів відображені у структурно-функціональній моделі ціннісно-сислового становлення особистості майбутнього педагога у процесі підготовки до професійної діяльності (рис.1).

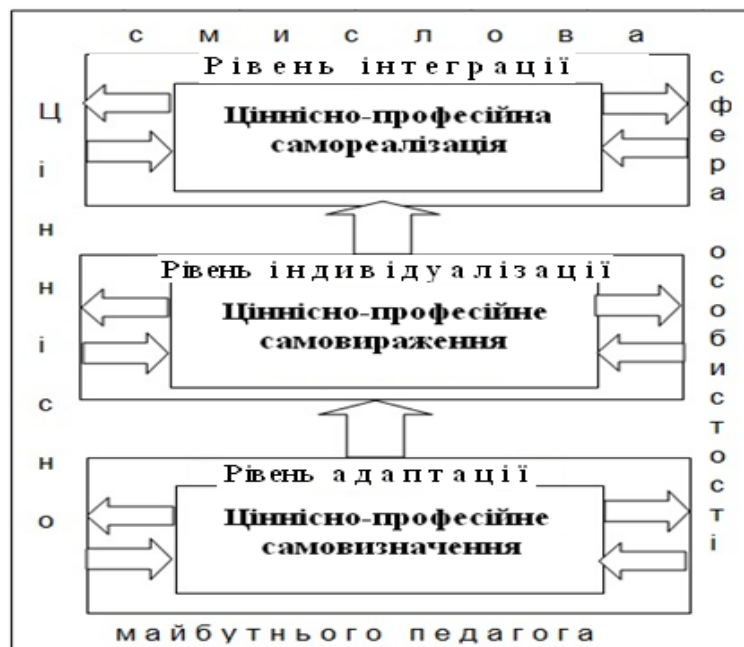

Рис.1. Структурно-функціональна модель ціннісно-сислового становлення особистості майбутнього педагога у процесі підготовки до професійної діяльності

В її основу покладено теорію етапів професійного становлення, на яких майбутні педагоги реалізуються як суб'єкти професійної діяльності (А.А. Деркач, Є.Ф. Зеєр, Є.А. Клімов) та рівнів їх ціннісно-сислового зростання, що

відбувається при входженні особистості у нове соціальне середовище (групу) (А.В. Петровський). Кожен рівень характеризується певними критеріями та показниками, що відображають його сутність.

На першому рівні (адаптація) відбувається самоаналіз системи цінностей та ідеалів (особистий життєвий досвід), якими керувалась особистість до вступу у вищий навчальний заклад, а також присвоєння соціальних норм і цінностей домінуючих у відповідному середовищі, становлення соціально-типового. На другому рівні (індивідуалізація) здійснюється відкриття і утвердження «Я», вияв своїх здібностей та можливостей, особливостей характеру та індивідуального. Відбувається перетворення цінностей педагогічної професії з ідеальної форми в емоційно-сміслову, особистісну складову життєвого світу. Формуються особистісно-професійні цінності, які дають змогу майбутньому педагогу самовиражатися. Розвиваються професійні очікування щодо професійної самореалізації. На третьому рівні (інтеграція) ціннісного становлення, майбутній педагог прагне персоналізуватися в інших, бути прийнятим іншими. Необхідною умовою, основою функціонування цього рівня, на якому відбувається ціннісно-смістова самореалізація, є діяльність, виражена в особистих внутрішніх ставленнях до об'єктивних умов свого буття (світогляду, майбутньої професії, суспільних цінностей). Перетворення студента в суб'єкта, зацікавленого у самозміні, зумовлює надалі становлення його як професіонала, здатного до побудови своєї діяльності, її зміни й розвитку. Формується цілісне ціннісно-смістове, смисложиттєве (Х.М. Дмитерко-Карабин) ставлення до професійної діяльності завдяки інтегрованості особистісних та професійно-значущих цінностей.

Зазначені рівні становлення ціннісно-смістової сфери майбутніх фахівців тісно взаємопов'язані між собою і працюють синхронно. Однак їх умовний поділ дозволяє проникнути в механізми ціннісного освоєння дійсності.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження ціннісно-смістової сфери майбутніх педагогів на початковому етапі підготовки до професійної діяльності»**, представлений діагностичний апарат та можливості його застосування на певних етапах дослідження системи цінностей майбутнього педагога, а також подано результати констатувального дослідження.

Для вирішення поставлених завдань на констатувальному етапі дослідження було використано комплекс методів дослідження. Застосовувався комплекс тестових методик: опитувальник Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості; методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О.Б. Фанталової для визначення рівня узгодженості між цінностями; тест самоактуалізації (Е. Шостром, адаптація Ю.Е. Альшиної, Л.Я. Гозман, М.В. Загіка і М.В. Кроз); тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтьєва; методика «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А.О. Реана та «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності» у модифікації А.О. Реана, В.О. Якуніна для визначення навчальної та професійної мотивації майбутніх педагогів; модифікований та адаптований тест Л.В. Янковського «Адаптація особистості до нового соціокультурного середовища» для визначення провідного типу адаптації студентів до нового соціокультурного середовища.

Загалом, емпіричне дослідження проводилося у декілька етапів. На першому етапі здійснювалася діагностика ціннісних орієнтацій студентів-першокурсників. Для виокремлення структури цінностей застосовувався факторний аналіз за методом головних компонент. Окрім цього, проводилося дослідження різних життєвих сфер майбутніх педагогів на предмет їх «цінності» і «доступності». Основна увага приділялася аналізу системної організації цінностей та їх суперечливості/несуперечливості. Саме різний їх вияв у студентів, які до навчання у вищому навчальному закладі проживали у місті та селі, став підставою для виокремлення соціокультурного середовища у якості основного критерію поділу майбутніх педагогів на експериментальну та фонову групи. Діагностувалася здатність студентів адаптуватися до нового середовища.

На другому етапі досліджувалася мотиваційна спрямованість навчальної та професійної діяльності майбутніх педагогів як показників їх особистісної та ціннісно-професійної орієнтованості, а також зміст їх смисложиттєвих орієнтацій.

На третьому етапі реалізовувалася програма супроводу особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів, до якої були залучені усі студенти, що приймали участь на констатувальному етапі дослідження.

На четвертому етапі порівнювалися результати дослідження ціннісно-сислової сфери і рівня самоактуалізації студентів експериментальної та фонові вибірки, отриманих на констатувальному та контрольному етапах, на основі чого робилися висновки про особливості ціннісно-сислового самовираження майбутніх педагогів.

На констатувальному етапі досліджувалися ціннісно-сислові орієнтації «сільських» та «міських» студентів-першокурсників та факторів, що впливають на їх функціонування. Перші п'ять ідентифікованих факторів з високим відсотком інформативності у «сільських» студентів-першокурсників виглядають так: самовизначення (що пояснює 22,48% дисперсії), соціальне схвалення (10,49%), соціальна роль (10,47%), особистісне благополуччя (8,70%), допитливість (7,74%). У процесі дослідження цінностей з'ясувалося, що у «сільських» студентів-першокурсників чітко виражена суперечливість за лінією *відкритість до змін – консерватизм*. Для них характерне прагнення до самовизначення, яке викликає низку протиріч у структурі цінностей, яка відзначається соціально орієнтованою спрямованістю. Тобто, з одного боку «сільські» студенти прагнуть нового, а з іншого, не хочуть порушувати звичних для них умов та норм життя, при тому прагнуть визнання, яке не завжди отримують. Однак усе це відбувається з вираженням власної автономності та незалежності, самостійності вибору способу дії, при внутрішньому самоконтролі та самоуправлінні, а не на основі конформності чи пасивного пристосування. Нормативні цінності та індивідуальні пріоритети значущо корелюють між собою ($r=0,6$; при $p<0,05$).

Дослідження «цінності» та «доступності» ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів за методикою О.Б.Фанталової засвідчило, що лише третина життєвих сфер «сільських» студентів-першокурсників є несуперечливими, незаблокованими. Значущі цінності є, водночас, менш доступними. Це є наслідком зміни пріоритетності цінностей при переході з одного соціокультурного середовища в інше, що спричиняє неузгодженість у ціннісно-сисловій сфері, яка

наповнюється внутрішнім вакуумом, зниженням спонукань у конкретній життєвій сфері та внутрішньо-особистісними конфліктами (розходженням між потребою і досяжністю внутрішньо значущих ціннісних об'єктів).

Прагнення успіху у «міських» студентів через прояв соціальної компетентності, порівняно з «сільськими», вказує на їх потребу соціального домінування з кінцевим соціальним схваленням, що характеризує індивідуалістську спрямованість їх системи цінностей. Свідченням цього є такі ідентифіковані фактори: самодостатність (28,9%), прагнення стабільності (15,6%), свобода (13,2%), самоцінність (11%), що виражають їх самодостатність і стабільну незалежність. Нормативні цінності та індивідуальні пріоритети значущо корелюють між собою ($r=0,62$ при $p<0,05$).

Основна суперечливість системи цінностей першого фактора спостерігається у «міських» студентів за лінією *самотрансцендентність (самовизнання) – самозвеличення (самоцінність)*. Проблеми досяжності бажаних цінностей криються швидше в особистісних характеристиках «міських» студентів, зокрема, віковим прагненням до самовизначення та суспільних процесах, що проектується на ціннісну сферу цих молодих людей.

Позаяк основні відмінності між показниками нормативних цінностей ($U_{\text{Емп}} = 40,5$) і ціннісними пріоритетами ($U_{\text{Емп}} = 46$) «міських» і «сільських» студентів-першокурсників за критерієм Манна-Уїтні статистично значимі, то виокремлення студентів, що проживали та навчалися до вступу у вищий навчальний заклад у селі в окрему експериментальну групу, а тих, що проживали у місті – у фонову є доречним. Дослідження є квазіекспериментальним з елементом *ex-post-facto*, де у якості незалежної змінної виступає життєва ситуація (соціокультурне середовище). Стосовно експериментальної групи виявляється дія незалежної змінної – зміна соціокультурного середовища. З огляду на це, а також неможливість повністю забезпечити дотримання основних умов істинного експерименту, що зрештою властиво квазіекспериментам, фонову групу назвати контрольною не було підстав.

«Міські» і «сільські» студенти-першокурсники мають середній інтегральний показник самооставлення. Однак «сільські» є більш відкритими, більш довірливими, позитивно оцінюють себе, а «міські» – мають дещо нижчу самооцінку, самозвинувачують себе, емоційно реагуючи на невдачі. Відмінності між «сільськими» та «міськими» першокурсниками за методикою самооставлення статистично недостовірні ($t_{\text{Емп}}=0,7$, за *t*-критерієм Стьюдента).

Проведений факторний аналіз смисложиттєвих цінностей засвідчив фактично рівні можливості «сільських» і «міських» студентів-першокурсників у самоактуалізації. Однак «сільські» студенти самоактуалізуються через раціональний компонент (пізнання), а «міські» – через емоційний (почуття, творчість, яка дає можливість спонтанно і безпосередньо виражати власні почуття).

Оскільки ціннісні орієнтації особистості є смисловими утвореннями, котрі зв'язують когнітивну і мотиваційну сфери, спрямовуючи і орієнтуючи поведінку людини на певні цілі, то у процесі самовизначення у цьому віці відбувається коригування намічених життєвих планів та цілей, відображаючись на змісті їх

професійної мотивації, яка, в свою чергу, зумовлює зміни у сфері ціннісної свідомості.

З огляду на це, проведено дослідження професійної та навчальної мотивації студентів. Перша виражає зміст професійних цінностей, друга – шлях їх реалізації. Було з'ясовано, що на першому курсі частка позитивної (внутрішньої) мотивації до майбутньої професійної діяльності є вищою у «сільських» студентів-першокурсників. За загальної низької внутрішньої мотивації «міських» студентів у майже половини невизначених майбутніх педагогів спостерігається позитивна тенденція до посилення внутрішньої мотивації. Водночас, за критерієм Манна-Уїтні відмінності у внутрішній мотивації між «сільськими» та «міськими» студентами перебувають у зоні невизначеності ($U_{\text{Емп}}=163$, при $p<0,05$), а зовнішні позитивні ($U_{\text{Емп}}=268$) та негативні ($U_{\text{Емп}}=263,6$) – статистично незначущі. Низький рівень внутрішньої мотивації супроводжується недостатньо вираженою креативністю та появою негативних емоцій. Відтак можна констатувати, що ціннісний оптимізм «сільських» студентів і песимізм «міських», відобразився на рівні їх професійної мотивації.

На першому курсі не спостерігається суттєвих відмінностей між «сільськими» та «міськими» студентами-першокурсниками щодо навчальної мотивації. Перші позиції у рейтингу посідають мотиви, що засвідчують їх бажання професійно зростати, досягаючи при цьому успіху. Однак у багатьох з них навчальна мотивація орієнтована на соціальне схвалення та уникнення невдач. Коефіцієнт лінійної кореляції, що пояснює їх близькість, становить $r_s=0,7$ при $p<0,01$.

Зміст професійної та навчальної мотивації під час навчання у вищому навчальному закладі значною мірою визначається успішністю входження майбутніх педагогів у нове для себе соціальне (студентське) середовище, тобто, їх здатності до соціокультурної адаптації. Для її визначення у першокурсників застосовувався модифікований нами тест «Адаптація особистості до нового соціокультурного середовища» (Л.В. Янковський). Цей тест дав можливість визначити з-поміж шести можливих адаптаційних типів (адаптивний, конформний, інтерактивний, депресивний, ностальгичний і відчужений) один провідний тип адаптації. Аналіз отриманих результатів засвідчив домінування як у «міських», так і в «сільських» студентів-першокурсників *адаптивного* типу з елементами ностальгії та конформності, що на початкових етапах навчання є цілком закономірним явищем. Проведений кореляційний аналіз показників цього типу адаптації обох вибірок (рангова кореляція за Спірменом) вказує на тенденцію до подібності ($r_s=0,77$). Однак, якщо «сільські» першокурсники формують власну поведінку, спрямовану на самозміну, під впливом очікувань групи з ностальгійним переживанням минулого, то «міські» – шляхом розширення соціальних зв'язків прагнуть нейтралізувати ностальгійні переживання та адаптуватися до групи, увійти у студентське життя.

У третьому розділі «**Особливості динаміки становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів**» описано зміст, структуру та особливості психологічного супроводу становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів як відкритої динамічної системи особистості, наведено дані щодо

емпіричної перевірки його ефективності, зроблено висновки про особливості ціннісно-сміслового самовираження майбутніх педагогів.

На етапі ціннісно-професійного самовираження (рівень індивідуалізації), реалізовувалася програма психологічного супроводу становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів, до якої були залучені усі студенти, що приймали участь на констатувальному етапі дослідження. Ця програма передбачала роботу у декількох напрямках: організація і проведенням занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу; залучення студентів до усіх виховних заходів, що проводилися на факультеті, в університеті та поза його межами; тренінгова робота з розвитку елементів ціннісно-сміслової та мотиваційної сфери. По завершенні проводилася повторна діагностика студентів за тими ж методиками, що й раніше, а також порівнювалися результати з тими, що були отримані на першому курсі.

Порівняно з початковим етапом дослідження у студентів четвертих курсів експериментальної та фонової групи відбулися зміни у змісті системи цінностей. Зокрема, структура системи цінностей «сільських» студентів набула особистісно-професійної спрямованості, що є для майбутніх вчителів вельми важливою характеристикою (табл.1). На відміну від результатів продемонстрованих цими студентами на першому курсі, відмінності між нормативними цінностями та індивідуальними пріоритетами стали менш вираженими, про що свідчить статистично значущий кореляційний зв'язок між ними ($r_s=0,77$, при $p<0,05$). На першому курсі коефіцієнт кореляції між цими змінними становив $r_s=0,6$.

Структура цінностей студентів-четвертокурсників фонової групи (табл.1), порівняно з показниками, отриманими від тих же студентів на першому курсі, досить консервативна і менш професійно спрямована.

Таблиця 1.

Динаміка змісту структури цінностей студентів
експериментальної та фонової груп

Експериментальна група		Фонова група	
1 курс	4 курс	1 курс	4 курс
<i>Ідентифіковані фактори</i>	<i>Ідентифіковані фактори</i>	<i>Ідентифіковані фактори</i>	<i>Ідентифіковані фактори</i>
Самовизначення	Особистісне зростання	Самодостатність	Самостійність
Соціальне схвалення	Особистісно-професійний баланс	Прагнення стабільності	Традиційна доброта
Соціальна роль	Прагнення новизни	Свобода (як незалежність)	Професійна майстерність
Особистісне благополуччя	Внутрішньо-особистісна інтегрованість	Самоцінність	Життєтворчість
Допитливість	Експансивність	Захищеність	Політичне самовизначення
Дружелюбність	Захищеність	Благополуччя	Особистий добробут
Громадянська активність	Безтурботність	Соціальне схвалення	Насолода життям
Впевненість		Досконалість	

Незначні суперечності, які виявляються у їх системі цінностей, спричинені здебільшого індивідуальними особливостями спонукальної сфери. Однак ці суперечності не перешкоджають студентам бути відкритими до саморозвитку. Відсутність суттєвих трансформацій у системі цінностей згаданих студентів пояснюється їхнім перебуванням в одному соціокультурному середовищі. Кореляція між нормативними цінностями та індивідуальними пріоритетами «міських» студентів так і залишилася на рівні $r_s=0,6$.

Четвертокурсникам властива виражена оцінка власного «Я» стосовно соціально-нормативних критеріїв: моральності, успішності, волі, цілеспрямованості, соціального схвалення. Відтак це може породжувати внутрішній конфлікт з приводу власної значущості для інших, спричинений їхніми очікуваннями. Однак, незважаючи на наявність внутрішнього дискомфорту, вони не переживають особистісної дисгармонії, що, зрештою, сприяє їх самоактуалізації. Порівняно з першим курсом, статистично значущих кількісних відмінностей у четвертокурсників обох вибірок не спостерігається. Проте є суттєві зрушення, що характеризують змістовий бік їх ціннісно-сміслових структур. Так, орієнтованість «сільських» студентів-першокурсників на «творчу адаптивність» на першому курсі, упродовж навчання змінилася на прагнення самоактуалізуватися, вибудувати власну життєву концепцію на основі наполегливої навчальної діяльності та взаємин з іншими. У «міських» студентів прагматичний зміст смисложиттєвих орієнтацій змінився на більш м'яке прагнення через розуміння інших і себе завоювати належне місце у соціальному середовищі (табл.2).

Результати дослідження свідчать про особистісно-професійне зростання «сільських» студентів-четвертокурсників, що відобразилося на рівні їх мотивації професійної діяльності. Співвідношення часток позитивної мотивації (40%) і негативної та нейтральної (60%) на першому курсі змінилося на протилежні 58% (позитивна мотивація) і 42% (негативна і нейтральна) на четвертому курсі.

Таблиця 2.

Динаміка змісту структури самоактуалізації студентів експериментальної та фонової груп

Експериментальна група		Фонова група	
1 курс	4 курс	1 курс	4 курс
<i>Ідентифіковані фактори</i>	<i>Ідентифіковані фактори</i>	<i>Ідентифіковані фактори</i>	<i>Ідентифіковані фактори</i>
Творча адаптивність	Самоактуалізація	Самоповага	Синергія
Автентичність	Наполегливість у навчанні	Раціональність	Самосприйняття
Синергійність світосприйняття	Життєва концепція	Креативність	Раціональність
Пізнавальні потреби	Контактність	Спонтанність	Сприйняття людей

Застосування критерію кутового перетворення Фішера засвідчило статистичну достовірність відмінностей показників ($\varphi_{\text{Емп}} = 2,559$ при $p \leq 0,01$), отриманих на першому та четвертому курсах. Це сталося унаслідок взаємодії

різних факторів, які впливали на них упродовж чотирьох років навчально-професійної діяльності.

У «міських» студентів помітно зросла частка негативної мотивації. Таку зміну можна пояснити хіба що відсутністю чіткої мети саморозвитку, який мав відбуватися упродовж усіх років навчання та безперспективністю майбутнього працевлаштування. Однак відмінності між показниками першого і четвертого курсів не є статистично значущими, що свідчить швидше про тенденцію згаданого явища, а не про його закономірність.

Відмінності за критерієм Фішера у показниках зовнішньої та внутрішньої мотивації «сільських» і «міських» студентів-четвертокурсників ($\varphi_{\text{Емп}} = 6,363$, при $p \leq 0,01$), є статистично значущими. Також варто зазначити, що на першому курсі відмінність за цими показниками теж була статистично значущою ($\varphi_{\text{Емп}} = 3,905$).

У студентів експериментальної групи змінилася структура мотивації навчальної діяльності. Якщо на першому курсі основні мотиви були спрямовані на успішне навчання, то на четвертому домінуючими стають професійні мотиви з орієнтацією на соціальне схвалення. Формується так звана професійна гідність. До того ж, статистично значущими є відмінності між показниками, отриманими на першому і четвертому курсах за t-критерієм Стьюдента ($t_{\text{Емп}} = 2,9$ при $p \leq 0,01$). Для студентів фонові групи професійні мотиви так і не стали основними, поступившись прагненню до стабільності у навчальній діяльності та можливості отримати диплом ($t_{\text{Емп}} = 0,1$).

Зіставлення результатів дослідження мотивації навчальної та професійної діяльності переконливо свідчать про те, що потрібна спільна кропітка робота школи, вищого навчального закладу, суспільних інституцій, щодо пропагування та підняття на належний рівень престижу професії педагога. Наділення випускником школи професії вчителя певним смислом, забезпечить її перехід у категорію цінності, стане складовою професійної самосвідомості та забезпечуватиме ціннісно-смісловий розвиток.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна сформулювати такі основні **висновки**, які свідчать про розв'язання поставлених завдань:

1. Ціннісно-сміслова сфера – це системне особистісне утворення, в основі якого лежать ціннісні орієнтації та особистісні смисли, які формують цільову й мотиваційну програму поведінки людини. Ціннісні орієнтації є елементами внутрішньої структури особистості, які формуються і закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах соціальної адаптації та соціалізації. Особистісний смисл, як регулятор вчинків, є внутрішньою спонукальною силою активності суб'єкта, що визначає ефективність його діяльності загалом та професійної зокрема.

Система цінностей психологічно пов'язана із смисловою структурою, як особливим чином організованою сукупністю смислових утворень, зв'язків між ними, що забезпечують смислову регуляцію цілісності життєдіяльності людини у всіх її аспектах. Змістова наповненість ціннісно-сміислової сфери залежить від соціокультурного середовища у якому перебуває особистість. Будучи

системотвірним чинником у розвитку педагогічної спрямованості, особистісні цінності і смисли змінюються під впливом середовища, яке трансформує їх у конкретні ціннісні уявлення.

Підготовка до професійної діяльності – це процес набуття як операційно-технічних умінь і навичок, властивих певній професії, так і становлення особистісних здатностей, що сприятимуть її здійсненню, основними з яких є: ціннісно-смілова, мотиваційна (схильність до певної діяльності) та інструментальна (раціональні та емоційні механізми регуляції діяльності).

Становлення є процесом закономірного ускладнення системної організації, властивого відкритим системам, в основу якого покладений принцип відповідності, що призводить до взаємодії, яка супроводжується появою системних якостей, які визначають прогресивну логіку системогенезу. У розробленій структурно-функціональній моделі ціннісно-смілового становлення особистості майбутніх педагогів показано, що функціонування особистісних смислів і професійна діяльність взаємно детерміновані і забезпечують перехід на якісно новий ціннісний та особистісно-професійний рівень.

2. Проведене дослідження засвідчило, що становлення ціннісно-смілової сфери у майбутніх педагогів має свої особливості, серед яких: приналежність до певного соціокультурного середовища; здатність адаптуватися до змін у ньому; рівень самоактуалізації та зміст смисложиттєвих орієнтацій; зміст навчальної та професійної мотивації. Водночас, ефективність становлення залежить від низки факторів, до яких, у першу чергу, відносяться: змістове наповнення навчально-виховного процесу; залучення майбутніх педагогів до різних видів суспільно-громадської діяльності; цілеспрямований вплив засобами тренінгу; і найголовніше, готовність студентів до змін у поєднанні з характерним для цього віку процесом самовизначення.

Соціокультурне середовище – це багатовимірне ієрархічно побудоване системне утворення, що включає систему наявних відносин між людьми, культуру, традиції та звичаї, а також модель просторово-часових відношень, що відображають важливі ціннісні установки окремих соціальних груп. Воно інтерферує процес становлення системи цінностей у новому для особистості середовищі, викликаючи ентропію її елементів. У дослідженні особливості сільського і міського соціокультурного середовища покладено в основу диференціації студентів на експериментальному етапі дослідження.

3. Досліджено, що «сільські» студенти-першокурсники з соціально орієнтованою системою цінностей, потрапляючи у нове для себе соціокультурне середовище (місто, університет), переживають ціннісний дискомфорт. Суперечності між «цінним» і «доступним», зазвичай стосуються цінностей, що утворюють життєві принципи, смисли і зумовлюють моделі поведінки. Упродовж навчання під впливом низки факторів (зміст навчальних предметів, система стосунків у групі, особистість викладача, цілеспрямований вплив), а також за умови професійної перспективності у них вибудувалася мінімально суперечлива та особистісно-орієнтована за спрямуванням система цінностей.

Встановлено, що упродовж навчання система цінностей «міських» студентів залишилася індивідуалістсько спрямованою, мало пов'язаною з їх особистісно-

професійним розвитком. Нового освітнього середовища (при незмінному соціальному) за відсутності прагнення до самозміни, виявилось недостатньо для «професіоналізування» системи цінностей «міських» студентів.

Внутрішній дискомфорт, викликаний ціннісними суперечностями на початковому етапі навчання студентів обох вибірок, детермінував різну за змістом самоактуалізацію. Так, якщо у «сільських» студентів на першому курсі домінувала адаптивна смисложиттєва орієнтація, то на четвертому – особистісно-професійна. Самостверджуючий прагматизм смисложиттєвих орієнтацій «міських» студентів на першому курсі доповнився пошуком можливостей самореалізації в умовах соціальної взаємодії – на четвертому. Це свідчить про лабільність особистісних смислів, зумовлену психологічною подією, яка охоплює взаємодію людини і дійсності загалом, включно з контекстом ситуації.

4. Становлення ціннісно-смислової сфери майбутніх педагогів тісно пов'язане з мотивами навчальної діяльності та мотиваційною спрямованістю щодо майбутньої професійної діяльності. Упродовж навчання як у «сільських», так і у «міських» студентів відбулися деякі зміни, співзвучні з динамікою ціннісних перетворень. Так, збільшення у «сільських» студентів частки внутрішньої мотивації, відображається на рівні професійних спонукань та свідчить про їх особистісно-професійне зростання. У «міських» студентів помітно збільшилася частка зовнішньої мотивації, що зумовлена особистісною тривожністю, через можливу затримку трансформації в семантичний простір «Я-концепції» професійно-рольових настановлень та трудністю майбутнього працевлаштування.

5. Дослідження засвідчило можливість супроводу процесу становлення ціннісно-смислової сфери майбутніх педагогів під час їх навчання у вищому навчальному закладі. Однак його зміст повинен набути для студентів смислу і спрямовуватися на усвідомлення власних ціннісних та професійно-ціннісних характеристик, розвиток мотивації майбутньої професійної діяльності, побудову та усвідомлення взаємозв'язку між життєвими та професійними ціннісними орієнтаціями.

Здійснене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми психологічних особливостей становлення ціннісно-смислової сфери майбутніх педагогів. Виконана дисертаційна робота дозволила визначити низку завдань для подальшого вивчення особливостей становлення ціннісно-смислової сфери майбутніх педагогів. Зокрема, потребує поглибленого вивчення проблема взаємозв'язку змісту навчального процесу та характеру ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх педагогів; з'ясування ролі саморегулятивних процесів у становленні системи цінностей особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дуб В.Г. Ціннісні орієнтації як детермінанта соціалізації особистості / В. Г. Дуб // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. – Т.2. – Вип. 8. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. – С. 99–104.

2. Дуб В.Г. Роль ціннісно-сислової сфери у професійній підготовці майбутніх педагогів / В. Г. Дуб // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XIV, част. 1. – К., 2012. – С. 80–87.
3. Дуб В.Г. Навчально-професійна мотивація майбутніх педагогів як складова їх професійного становлення / В.Г. Дуб, І.М. Галян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор М. М. Цимбалюк. – Львів: ЛьВДУВС, 2012. – Вип. 2 (2). – С. 415–423.
4. Дуб В.Г. Аналіз тренінгової програми розвитку ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів / В. Г. Дуб // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. С.Д.Максименка, Н.О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 11(99). – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. – С. 92–97.
5. Дуб В.Г. Соціокультурні характеристики ціннісної сфери майбутніх педагогів / В. Г. Дуб // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / Редакційна колегія Надія Скотна, Олена Галян та ін. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. – Випуск 31. Психологія. – С. 29–39.
6. Дуб В.Г. Психологічні особливості самоактуалізації майбутніх педагогів у процесі навчально-професійної діяльності / І.М. Галян, В.Г. Дуб // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор М. М. Цимбалюк. – Львів: ЛьВДУВС, 2013. – Вип. 2. – С. 88–97.
7. Дуб В.Г. Характеристика ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів / В.Г. Дуб // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II (15), Issue: 30, BUDAPEST, 2014. – С. 103–106.
8. Дуб В.Г. Анализ смысложизненных ориентаций как фактора профессионального становления будущих педагогов / В. Г. Дуб // Актуальные вопросы психологии: Материалы IV Международной научно-практической конференции. Сборник научных трудов. – Краснодар, 2013. – С.70–79.
9. Дуб В.Г. Змістові характеристики ціннісної сфери майбутніх педагогів / В.Г.Дуб // Інсайт: [зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І.В. Шапошникова, О.Є. Блинова та ін.]. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. – С. 100–108.
10. Дуб В. Г. Духовність в структурі ціннісно-сислової сфери майбутнього педагога / В. Г. Дуб // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники: В.Ільницький, А.Душний, І.Зимомря. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – Вип. 6. – Ч. II – С. 205–213.
11. Дуб В.Г. До проблеми духовності майбутніх педагогів / В.Г. Дуб // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Тези І-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 21-22 листопада 2013

- року) / Редактори-упорядники: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – С. 270–272с.
12. Дуб В.Г. Духовність у контексті професійної підготовки майбутнього педагога / В.Г. Дуб // Психолого-педагогічні умови розвитку освітнього простору держави: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 22 листопада 2013 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 199–202.
13. Дуб В.Г. Роль соціокультурного середовища у формуванні аксіологічного вибору молоді / В.Г. Дуб // Актуальні проблеми практичної психології: Збірник тез наукових робіт всеукраїнського науково-практичного семінару (Дрогобич, 26 березня 2014 року): – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. – С. 70–73.
14. Дуб В.Г. Професійно-ціннісні орієнтації майбутніх педагогів / В.Г. Дуб // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Тези II-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 25 квітня 2014 року) / Редактори-упорядники: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич: Посвіт, 2014. – С. 146–147с.

АНОТАЦІЇ

Дуб В.Г. Психологічні особливості становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню психологічних особливостей становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності. У роботі висвітлено структуру ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів та психологічні особливості її становлення. Розроблено та обґрунтовано концептуально-методичну модель ціннісно-сміслового становлення особистості майбутнього педагога у процесі підготовки до професійної діяльності. Емпірично з'ясовано вплив соціокультурного середовища на суперечливість/несуперечливість системи цінностей майбутніх педагогів та розвиток їх смисложиттєвих орієнтацій. Визначено роль мотиваційної спрямованості особистості як однієї із особливостей становлення та розвитку ціннісно-сміслової сфери. Доведено, що під впливом змісту навчальних предметів, системи взаємин у групі, особистості викладача, залучення до активної суспільної діяльності, а також у процесі цілеспрямованого розвивального впливу, відбувається особистісно орієнтоване структурування системи цінностей.

Ключові слова: цінності, ціннісно-сміслова сфера, самоактуалізація, смисложиттєві орієнтації, соціокультурне середовище, навчально-професійна

діяльність, професійна спрямованість, навчально-професійна мотивація.

Дуб В.Г. Психологические особенности становления ценностно-смысловой сферы будущих педагогов в процессе подготовки к профессиональной деятельности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Киевский университет имени Бориса Грінченко, Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено исследованию психологических особенностей становления ценностно-смысловой сферы будущих педагогов в процессе подготовки к профессиональной деятельности. Определенно, что компонентами ценностно-смысловой сферы являются ценностные ориентации и личностные смыслы. Ценностные ориентации являются элементами внутренней структуры личности, которые формируются благодаря жизненному опыту индивида в процессах социальной адаптации, формируя целевую и мотивационную программу поведения. Смысловая наполненность ценностных ориентаций зависит от интересов и связей индивида с социокультурной средой.

Разработанная концептуально-методическая модель ценностно-смыслового становления личности будущих педагогов показывает, что развитие ценностно-смысловой сферы является важнейшим критерием перехода человека на новый уровень личностного и профессионального развития. Процесс функционирования личностных смыслов и профессиональная деятельность взаимно детерминированы и в комплексе определяют целостный процесс личностного развития профессионала.

Констатировано, что для «сельских» студентов-первокурсников характерно стремление к самоопределению, вызывая противоречие в структуре ценностей. Последнее детерминировано изменением приоритетности ценностей при переходе с одной социокультурной среды в другую. Их самоактуализация осуществляется более рационально (через познание), а «городских» – эмоционально (через чувство, творчество, которое дает возможность спонтанно и непосредственно выражать собственные чувства).

С целью развития ценностно-смысловой сферы будущих педагогов на этапе профессионализации, разработана программа развития ценностно-смысловой сферы будущих педагогов. Констатировано, что после ее применения у студентов экспериментальной группы, в сравнении с начальным этапом исследования, наблюдается структурированность системы ценностей, которая приобретает личностно профессиональную направленность. Незначительные противоречия, которые наблюдаются в системе ценностей, вызваны по большей части индивидуальными особенностями побудительной сферы их личности. Наблюдаются существенные сдвиги, которые характеризуют смысловую сторону их системы ценностей. В частности, ориентированность студентов-первокурсников экспериментальной группы на «творческую адаптивность» на протяжении обучения изменилась на стремление самоактуализироваться, выстроить собственную жизненную концепцию на основе упорной учебной деятельности и взаимоотношения с другими.

Доказано, что лишь взаимная позитивная направленность учебно-профессиональной мотивации, обеспеченная надлежащей организацией учебного процесса, высоким уровнем личностно профессионального развития, которое происходит под влиянием изучения психолого-педагогических дисциплин, может способствовать функционированию позитивного уровня мотивации профессиональной деятельности, которая, являясь составляющей профессионального самосознания, будет обеспечивать личностно ориентированную структуризацию системы ценностей в частности, и ценностно-смысловое развитие будущих педагогов вообще.

Ключевые слова: ценности, ценностно-смысловая сфера, самоактуализация, смысложизненные ориентации, социокультурная среда, учебно-профессиональная деятельность, профессиональная направленность, учебно-профессиональная мотивация.

Dub W.H. Psychological peculiarities the formation of value-sense sphere future teachers in process of preparation to profession activities. – A manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences, Speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – Kyiv B. Hrinchenko University, Київ, 2015.

The thesis focuses on the study of psychological peculiarities of the formation of a value-sense sphere of future pedagogues in their preparation for the professional activity. The paper highlights the structure of the value-sense sphere of future pedagogues and psychological characteristics of their formation. The conceptual and methodological model values and semantic identity formation of future pedagogues in preparation for the profession have been elaborated. The influence of a socio-cultural environment on the inconsistency / consistency of future pedagogues' system of values has been empirically found out and as well as the development of their senses of orientations. The role of a motivational orientation of the individual has been determined as one of the peculiarities of the formation and development of a value-sense sphere. It has been proved that the personality oriented structuring values take place under the influence of the content of the subjects, the system of relationships in the group, the personality of a teacher, the involvement into an active social practice and also in the targeted developmental impact.

Keywords: values, value-sense sphere, self actualization, senses of orientations, socio-cultural environment, educational and professional background, professional orientation, training and professional motivation.